

основные компоненты профессиональной деятельности, в частности: мотивационный, когнитивный операционный, личностный. Представлены психолого-педагогические условия, способствующие формированию у студентов психологической готовности к построению профессиональной карьеры.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, карьера, психологическая готовность к построению профессиональной карьеры, психолого-педагогические условия.

Стаття надійшла до редколегії 30.04.2016

УДК 378.015.311:172.4 – 044.352:165.321(045)

ЛЕСЯ ЗАЛАНОВСЬКА

м. Запоріжжя

lesia_zalanovskaia@ukr.net

ЕМПЕРІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УМОВ ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНІСТІ У СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено емпіричному аналізу дослідження компонентів міжетнічної толерантності у студентської молоді. Найтісніший взаємозв'язок встановлено між етнічно-орієнтованим та особистісним компонентами міжетнічної толерантності й індексом етнічної толерантності.

Обґрунтовано важливість формування міжетнічної толерантності у студентів. Проаналізовано психолого-педагогічні умови формування міжетнічної толерантності у студентів, теоретично обґрунтовано методичні засади та результати емпіричного дослідження.

Ключові слова: міжетнічна толерантність, компоненти міжетнічної толерантності, умови, формування міжетнічної толерантності, студентський вік.

У зв'язку з сучасним станом розвитку нашої держави спостерігається загострення різноманітних за змістом і масштабом геополітичних, міжнаціональних, етнічних, екологічних, релігійно-моральних суперечностей, тому виникає необхідність глибокого осмислення шляхів прийняття системи цінностей, в основі якої лежать такі поняття, як: толерантність, співчуття, розуміння, емпатія тощо. Ефективність педагогічного забезпечення підтримки та захисту студентів в полікультурному середовищі залежить від розумних впроваджень нових педагогічних технологій. Впровадження інноваційних технологій в освітні установи забезпечить кожної особистості можливість самоідентифікуватися як представника тієї або іншої національної культури; створить умови для рівноправного діалогу з етнокультурним оточенням; включить студентів в глобальні процеси сучасності, пов'язані з засвоєнням національних і загальнолюдських цінностей, заснованих на принципах рівності і значущості культур.

Вивченням особливостей формування толерантності, зокрема визначенням умов формування цього процесу, займалися Г. Бардієр, А. Васильєва, Н. Капустіна, Є. Карпезна, Н. Лебедева, В. Літвінова, В. Паніна, Л. Почебут, Г. Солдатова та ін. У вітчизняних дисертаційних дослідженнях окремі аспекти зазначеної проблематики висвітлено у працях О. Бабчук, О. Кихтюк, Ю. Попика, А. Скок та ін. Аналіз наукової літератури свідчить про недостатнє вивчення умов формування міжетнічної толерантності у студентському середовищі.

Мета статті – емпіричне вивчення компонентів міжетнічної толерантності та теоретичне і емпіричне обґрунтування особливостей умов формування міжетнічної толерантності у студентів гуманітарного профілю навчання.

Для емпіричного обґрунтування особливостей умов формування міжетнічної толерантності було проведено емпіричне дослідження. Завданням дослідження було виявити взаємозв'язок компонентів психологічної структури

міжетнічної толерантності та визначити базові компоненти, що впливають на рівень міжетнічної толерантності. Для реалізації поставленого завдання були послідовно використані статистичні методи обробки результатів дослідження.

За допомогою рангової кореляції Спірмена були визначені статистично значущі зв'язки між різними рівнями вияву особистості компонентів міжетнічної толерантності.

Імплицитні фактори, які визначають зв'язок між групами різних рівнів вияву застосовано факторний аналіз за методом головних компонент. Обробка проводилась засобами статистичного пакету SPSS 23 для Windows.

В дослідженні приймали участь 298 студентів, дана кількість досліджуваних дозволила виявити загальні закономірності структури міжетнічної толерантності (міра вибіркової адекватності Кайзера-Мейера-Олкина (0,6)).

Для означених розрахунків отримані результати опитувань за кожним рівнем вияву в структурі міжетнічної толерантності було представлено через змінні, кожна змінна взята окремо.

У якості інтегрального показника рівня міжетнічної толерантності обрано індекс міжетнічної толерантності, який визначено за допомогою опитувальника «Індекс толерантності» Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова [9, 46–51].

Отже, для оцінки важливості того чи іншого компоненту та рівня вияву особистості для формування міжетнічної толерантності проаналізуємо зв'язок цих компонентів та рівнів вияву з індексом толерантності.

В результаті статистичної обробки встановлені значущі взаємозв'язки компонентів психологічної структури міжетнічної толерантності, які представлені у вигляді таблиці (див. табл. 1).

Як видно з таблиці 1, де жирним позначені ті змінні, які мають кореляційний зв'язок з «у» в межах значущості (0,09). Саме ці змінні були використані в подальшому факторному аналізі. Такими змінними є: спрямованість на себе; ціннісна орієнтація (самоконтроль); ціннісна орієнтація (широта поглядів); сенситивна ригідність; завуальована жорстокість; етнічна ін-

диферентність; етнотогоїзм; етноізоляціонізм; етнофанатизм.

Окремі рівні вияву впливають на рівень міжетнічної толерантності опосередковано, тому важливо визначити всі зв'язки навіть на рівні тенденції.

Перевірка на адекватність застосування факторного аналізу до обраних даних дала позитивний результат (міра вибіркової адекватності Кайзера-Мейера-Олкина склала 0,6).

В результаті факторного аналізу було виділено чотири фактори, що пояснюють 76% загальної дисперсії.

Перший фактор – «Негативна ідентичність», який має такий рівень вияву, як етнічна ідентичність етнічно-орієнтованого компонента міжетнічної толерантності – пояснює 24,59% загальної дисперсії і поєднав такі складові: «етноізоляціонізм» (0,903); «етнотогоїзм» (0,876); «етнофанатизм» (0,759).

Аналіз результатів емпіричного вивчення типів ідентичностей дає змогу умовно встановити межу між міжетнічною толерантністю і нормою, як позитивною етнічною ідентичністю, з одного боку, та негативними етнічними ідентичностями з іншого боку, що спричиняють до прояву інтолерантності.

Високі показники за такими ознаками: етноізоляціонізм, який проявляється у переконаності в тому, що власний народ переважає, у визнанні необхідності «очищення» національної культури, а також негативному ставленні до шлюбних міжнаціональних спілках та ксенофобії (ненависті до всього чужого); етнотогоїзм, який виражатися на вербальному рівні як результат сприйняття через призму конструкту «мій народ», та може виражатися в напрузі і роздратуванні яке виникає як реакція на присутність членів інших етнічних груп, до відстоювання політики обмеження їх прав і можливостей; етнофанатизм, який виражається в готовності йти на будь-які дії, аби зберегти свою націю, аж до етнічних «чисток», відмови у праві користування ресурсами і соціальними привілеями іншим народам, визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправдання будь-яких жертв у боротьбі за добробут свого народу, сприяють до появи міжетнічної інтолерантності. Людина з негативною

Таблиця 1

Зв'язок рівня міжетнічної толерантності з рівнями вияву особистості

Компоненти міжетнічної толерантності	Рівні вияву компонентів міжетнічної толерантності	Окремі змінні рівнів вияву особистості	Статистика рангової кореляції Спірмена	
			Кофіцієнт	Статистична значимість
Когнітивний	Гностичний рівень	Гностичний рівень	-0,164	0,245
Емоційний	Загальна емоційність	Загальний рівень емоційності	0,001	0,993
Емоційний	Самоконтроль і саморегуляція емоцій	Самоконтролю і саморегуляція емоцій	-0,164	0,245
	Здатність до емпатії	Здатність до емпатії	-0,020	0,887
Особистісний	Спрямованість особистості	Спрямованість на себе (Я)	-0,244	0,082
		Спрямованість на спілкування (С)	0,071	0,619
		Спрямованість на діло (Д)	0,212	0,132
	Потреба, як спонукальна дія	Потреба в матеріальному забезпеченні	0,001	0,996
		Потреба в безпеці	-0,019	0,915
		Потреба в міжособистісних зв'язках	-0,191	0,271
		Потреба в повазі від інших	0,160	0,359
	Потреба, як спонукальна дія	Потреба в самореалізації	0,044	0,803
	Цінність, як система ціннісних орієнтацій	Ціннісні орієнтації (самоконтроль)	-0,411	0,002
		Ціннісні орієнтації (терпимість)	0,035	0,806
		Ціннісні орієнтації (широта поглядів)	-0,391	0,004
		Ціннісні орієнтації (чуйність)	0,207	0,141
	Ригідність, як характеристика особистості	Загальна ригідність	-0,141	0,320
		Сенситивна ригідність	-0,257	0,065
Установча ригідність		-0,090	0,525	
Конативний	Комунікативність в спілкуванні	Самоконтроль у спілкуванні	0,011	0,938
	Комунікативна взаємодія	Рівень комунікабельності	-0,034	0,813
		Комунікативна толерантність	-0,001	0,995
Конативний	Комунікативна настанова	Завуальована жорстокість	-0,241	0,085
		Відкрита жорстокість	-0,140	0,324
		Обґрунтований негативізм	-0,090	0,528
		Бурчання	-0,026	0,857
		Негативний досвід	-0,023	0,871
Етнічно-орієнтований	Культурно-ціннісна орієнтація	Традиційна культура (ТК)	0,178	0,206
		Сучасна культура (СК)	-0,170	0,227
		Культура, що динамічно розвивається (ДРК)	-0,096	0,499
	Етнічна ідентичність	Етніонігілізм	-0,075	0,595
		Етнічна індиферентність	0,404	0,003
		Норма	-0,052	0,714
		Етноогоїзм – змінна	-0,259	0,064
		Етноізоляціонізм	-0,305	0,028
		Етнофанатизм	-0,356	0,010

ідентичністю може по-різному реагувати на негативні судження про свій етнос та, як результат, на власний негативний «Я-образ». Вона може приписувати такі судження не собі, а іншим представникам свого етносу, встановивши психологічну межу між групою і власним «Я». Таким чином забезпечується збереження високої самооцінки, не з'являється почуття меншовартості та розвивається нетотожність.

Оскільки етнічна ідентичність є набутою, а не вродженою якістю, а також динамічним явищем, процес її становлення продовжується і у студентські роки, ми вбачаємо необхідність розробки умов формування позитивної етнічної ідентичності, як головної складової міжетнічної толерантності. А результати дослідження етнічної ідентичності засвідчили що у досить великої кількості студентів наявна негативна етнічна ідентичність: етнологізм – 5,7%, етноізоляціонізм – 4,7% і етнофанатизм – 20,47%.

Другий фактор – «Ціннісне самовизначення» – пояснює 20,93% дисперсії та включає рівень вияву ціннісної орієнтації особистісного компонента, а саме: широта поглядів (0,897), як вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички; самоконтроль (0,639); етнічна індивідуальність (розмивання етнічної ідентичності, вираження в невідомості етнічної приналежності, неактуальності етнічності), що має від'ємне навантаження (-0,763).

Результати факторного аналізу, доводять що саме такі цінності як широта поглядів та самоконтроль впливають на рівень міжетнічної толерантності. Тобто, якщо ці цінності присутні у особистості, тим вище у неї рівень міжетнічної толерантності. Наявність цих цінностей виявлена у 6,44% студентів.

В нашому дослідженні ціннісні орієнтації розглянемо як необхідний компонент ціннісного самовизначення студентів, який проявляється в здатності знаходити своє місце в соціумі і виявляти міжетнічну толерантність.

На думку Н. Кирилової, ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість особистості і зміст активності, що визначає загальний підхід людини до світу, до себе, що надає

сенса і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [7, 55].

Отже, ціннісне самовизначення, є важливою складовою міжетнічної толерантності і потребує спеціальних умов формування.

К. Абульханова-Славська [1], А. Асмолов [3], А. Кірьякова [6] та ін., підкреслюють, що саме ціннісне самовизначення виступає базовим компонентом особистісного та професійного самовизначення, тому, на нашу думку важливо формувати міжетнічну толерантність, через формування ціннісного самовизначення в період фахової підготовки.

Етнічна індивідуальність виражається у байдужості до проблем етнічності та міжетнічних відносин, цінностей свого та інших народів, такі особистості вільні від норм і традицій і на їх життєві вчинки, на поведінку в будь-яких сферах діяльності ніяк не впливають ні їх власна етнічна приналежність, ні етнічність інших. Цей показник з від'ємним навантаженням (-0,763), це означає, що чим вище тип етнічної ідентичності – етнічна індивідуальність, тим нижче рівень міжетнічної толерантності. Високий рівень етнічної індивідуальності наявний у 49,33% студентів.

Оскільки у студентської молоді відсутні ціннісні орієнтації (широта поглядів, самоконтроль), то вони і демонструють індивідуальне ставлення до етносу. Тому ці показники об'єдналися в один фактор.

Третій фактор – «Егоцентризм» – пояснює 16,76% дисперсії. Він включає вияв особистісного компоненту міжетнічної толерантності: спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряму винагороду, агресивність в досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність (0,880), та вияв комунікативної настанови конативного компонента міжетнічної толерантності «завуальовану жорстокість» (0,544).

Егоцентризм виявляється у тому, що людина не лише засуджує цінності, відмінні від власних, але також нав'язує свої цінності іншим. На відміну від «негативного», носії «доброзичливого» егоцентризму поблажливо ставляться до відмінностей інших, не нав'язують своєї точки зору, тобто проявляють толерантність. Слід зазначити, що у своєму позитивному аспекті «доброзичливий» егоцентризм

може бути передумовою формування толерантності, а отже, потребує свідомої цілеспрямованої виховної роботи. 32,88% студентів в більшій мірі орієнтовані на себе.

Завуальована жорстокість у студентів в середньому становить 62,42%. Спрямованість на себе і неприйняття інших і викликає завуальовану жорстокість, яка проявляється в недобррозичливому ставленні, недовірі у стосунках з іншими та негативному узагальненні про інших людей. Проте більшість з цих студентів вірять у свою доброзичливість, чуйність та інші соціально значущі якості, ігноруючи або згладжуючи в самооцінці те, що суперечить бажаному «Я».

Формування толерантності тісно пов'язане з усвідомленням особистістю своїх основних прав та спрямованістю на спілкування для того, щоб забезпечити здійснення та захист як власних прав, так і прав інших людей. Міжетнічна толерантність особистості супроводжується незалежністю мислення, критичністю суджень, сформованих на моральних цінностях [8, 63–64].

Формування толерантної свідомості у сучасної молоді відбувається як у процесі навчання, так і в поза аудиторній роботі. Формування толерантності в цьому випадку вимагає відповідних зусиль, спеціально організованих заходів, метою яких є зближення різних людей, досягнення взаєморозуміння між ними та їх взаємне духовне збагачення.

Четвертий фактор – «Сенситивна ригідність» – що пояснює 13,75% дисперсії об'єднує сенситивну ригідність (0,906), емоційний аспект взаємодії особистості з оточуючими, відображає реакцію людини на ситуацію яка вимагає змін. Це, безумовно, особистісний рівень вияву психічної ригідності, виражений в емоційному відношенні до відповідних вимог об'єктивної дійсності. 42,28% студентів мають помірний рівень CP і трохи менше 32,21% високий рівень, тобто більшість студентів продемонструвала емоційну ригідність по відношенню до нового. Міжетнічна толерантність, з великою вірогідністю припускає можливість особистості без страху відноситись до чогось нового.

Отже, основним напрямком формування міжетнічної толерантності є формування емо-

ційної рівноваги. Емоційна рівновага виражається у здатності особистості забезпечувати можливість збереження певної спрямованості своїх дій у емоціогенній ситуації за допомогою самоконтролю і тим самим сприяти професійній успішності.

На основі результатів дослідження можна зробити такі висновки:

1. Встановлено статистично значущий зв'язок між рівнем етнічної толерантності та етнічно-орієнтованим компонентом за наступними рівнями вияву: етногоїзм, етноізоляціонізм, етнофанатизм, етнічна індиферентність.
2. Встановлено статистично значущий зв'язок між рівнем етнічної толерантності та особистісним компонентом за такими рівнями вияву: ціннісні орієнтації (широта поглядів, самоконтроль); спрямованість особистості (спрямованість на себе – Я); ригідність, як характеристика особистості (сенситивна ригідність). Причому з деякими із названих якостей спостерігається позитивний зв'язок, а з деякими – негативний.
3. Встановлено статистично значущий зв'язок між рівнем етнічної толерантності та конативним компонентом, а саме рівень вияву комунікативної настанови (завуальована жорстокість).
4. Доведено, що позитивної етнічної ідентичності та формування ціннісного самовизначення може виступати основою для формування міжетнічної толерантності.

Отже, міжетнічна толерантність – цінність і соціальна норма суспільства, що забезпечує право всіх громадян, незалежно від їх національної приналежності, бути різними, повагу до культурної різноманітності, збереження та розвиток розуміння, співробітництва, власної самобутності та самобутності інших у взаєминах. Міжетнічна толерантність виявляється через:

- гностичний рівень когнітивного компоненту (знання про різноманітність особистісних типів і форм вияву людської індивідуальності);
- афективний рівень вияву емоційного компоненту (емпатійне відношення до оточуючих, витримку і самоконтроль емоційного стану);
- мотиваційно-ціннісний рівень вияву особистісного компоненту (цінності людини, що розкриваються у ставленні до інших людей та соціальних груп);

- поведінковий рівень вияву конативного компоненту (поведінці, якою характеризуються спілкування та взаємодія з іншими людьми);
- ідентифікаційний рівень вияву етнічно-орієнтованого компоненту (етнічна ідентичність).

Фундаментальним компонентом для формування міжетнічної толерантності є когнітивний компонент, який формується передусім завдяки змісту навчальних дисциплін. Аналіз існуючих навчальних планів дає підстави стверджувати, що у сучасних вищих навчальних закладах нашої держави цілеспрямованого формування міжетнічної толерантності на жаль не ведеться.

Задля підвищення міжетнічної толерантності у полікультурних регіонах Н. Лебедева та інші науковці рекомендують вводити у педагогічний процес різних навчальних закладів предмети, спрямовані на вивчення культур народів, які проживають у поліетнічній зоні [5]. Це, на думку науковців, сприяє розвитку етнокультурної компетентності підростаючого покоління і підвищенню позитивності їх власної етнічної ідентичності.

Для формування емоційного, конативного та етнічно-орієнтованого компонентів міжетнічної толерантності на нашу думку доцільно використовувати не тільки лекційний матеріал, але й проводити спеціальні тренінги.

Несформованість базових компонентів які впливають на рівень міжетнічної толерантності може призвести до таких наслідків:

1. Етнічно орієнтований компонент рівень вияву етнічної ідентичності особистості. Якщо, у студентів не сформувати позитивної етнічної ідентичності, то це може призвести до прояву інтолерантності. Такі вчені як А. Асмолов, Г. Солдатова, Л. Шайгерова вивчають характеристики інтолерантності і дають визначення етноцентризму (властивість індивідуальної і масової свідомості, яка визначає оцінку життєвих явищ крізь призму традицій, цінностей власної етнічної групи та відображає стосунки між членами самої групи, так і з іншими групами); націоналізму; етнічного насилля (міжгрупова дія насильницького характеру, про насильницький етнічний конфлікт можна говорити тоді, коли поведінка жертв набуває ознак координованої проти-

дії); етнофобії, яка виражається у стійких побутових зневажливих прізвиськах [2, 11].

А. Волков, Дж. Левин, Дж. Макдевит – ксенофобії (неприятність до інших груп, коли членів іншої групи цілеспрямовано розглядають як людей нижчого ґатунку і від них спеціально дистанціюються, оскільки дистанція і симпатія несумісні) [12, 83]. А. Садохін і Т. Грушевицька – дискримінації і геноциду.

2. Особистісний компонент, а саме: рівень вияву ціннісних орієнтації (широта поглядів і самоконтроль); вияв спрямованості особистості та вияв психічної ригідності.

На нашу думку, в структурі етнічної толерантності слід виокремити особистісний компонент, котрий характеризується наявністю ціннісних орієнтацій особистості. Саме ціннісні настанови демонструють рівень сформованості етнічної, загальнолюдської культур.

Оскільки ціннісні орієнтації це елементи внутрішньої структури особистості які впливають на рівень міжетнічної толерантності, то саме в студентські роки доцільно їх формувати. Адже як зазначає К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, А. Кірьякова та ін., саме ціннісне самовизначення виступає базовим компонентом особистісного та професійного самовизначення. У період радикальних змін у суспільстві різко загострюються протиріччя зміни пріоритетів минулого, сьогодення і майбутнього. Процес орієнтації особистості на соціально значимі цінності може зняти ці протиріччя, що породжують непевність, дезорієнтацію. Саме розвиток таких цінностей як (широта поглядів, самоконтроль) дозволить сформувати міжетнічну толерантність.

Вияв спрямованості особистості за особистісним компонентом міжетнічної толерантності, визначається, як вибіркове ставлення людини до дійсності, яке своєрідно переживається і впливає на її життя і діяльність, динамічні тенденції, які слугують джерелом багатогранної і різнобічної діяльності, сенсоутворюючий мотив, вибіркова активність особистості у її ставленні до дійсності. Підкреслюючи виняткову важливість спрямованості, можна зазначити, що найсуттєвіше і найголовніше у характеристиці особистості людини – це її спрямованість, тобто те, від чого залежить загальний напрям її життя і всієї її активної

творчої діяльності, від спрямованості особистості залежать властивості характеру і навіть розвиток здібностей, а також її соціальна і моральна цінність. Отже, від спрямованості особистості залежить, які саме переживання і збудження, а також яка саме активна діяльність і в якій галузі набувають найбільшої значущості для людини. Іншими словами, спрямованість розглядається як специфічно орієнтований особистісний побудник діяльності, що входить до структури особистості.

Студентський вік – це сенситивний період для розвитку основних соціогенних спрямованостей людини як особистості, це період формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця; розвитку професійних здібностей, подальшої самостійної професійної творчості; центральний період становлення інтелекту і стабілізації рис характеру. З точки зору Б. Рубіна та Ю. Колеснікова поняття «студентство» розуміється як мобільна соціальна група, метою існування якої є організована за визначеною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей в матеріальному та духовному виробництві [5]. Л. Савельєва та С. Дагбаєва зазначає, що студентство є певним «індикатором» у контексті змін, що відбуваються в суспільстві. Окрім того, студентам характерні такі особливості, як нестійкість, відсутність кінцевої сформованості, лабільність, вища, у порівнянні зі старшими віковими групами, реактивність у плані змін, що відбуваються у соціокультурному середовищі [11].

Щодо актуальності формування міжетнічної толерантності у студентському віці, то варто зауважити, що з точки зору О. Пугачової цей віковий період розвитку особистості є сенситивним періодом морального дозрівання, під час якого відбувається становлення самосвідомості та світогляду особистості студента, самооцінки та уявлення про себе, відзначається максимальна направленість на оточуючу дійсність, оскільки для цього вікового періоду властиві порівняно високий освітній рівень, активне залучення в культуру, відносна економічна самостійність, розвиток пізнавальної мотивації, підвищена потреба в комунікації, соціальна активність [10]. Водно-

час, студентський вік є найбільш сенситивним періодом засвоєння соціально-значущих цінностей, самоідентифікації особистості як представника власної національної спільноти, прояву власної індивідуальності, усвідомлення своєї ролі у діяльності народу, розуміння його національно-культурної значущості. Саме тому цілеспрямоване формування міжетнічної толерантності у студентському середовищі є, на нашу думку, найефективнішим у порівнянні з іншими віковими групами молоді.

Отже, саме в цей період важливо формувати особистісний компонент міжетнічної толерантності, який включає ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, ригідність як рису особистості.

Вияв сенситивної ригідності особистісного компоненту міжетнічної толерантності, відображає емоційну реакцію людини на ситуації, що вимагають від нього будь-яких змін на нове, можливо, страх перед новим, свого роду неофобії. Це безсумнівно особистісний рівень прояву психічної ригідності, який виражається в емоційному відношенні і відповідний вимогам об'єктивної дійсності.

Рівень вияву психічної ригідності обумовлюється взаємодією його особистісних особливостей з характером середовища, включаючи ступінь складності стоїть перед ним завдання, її привабливості для нього, наявність небезпеки, монотонність стимуляції. У разі формування ригідності як властивості особистості вона починає поширювати свій вплив на багато сфер особистості (емоційну, когнітивну, поведінкову).

Отже, основним з напрямків формування міжетнічної толерантності є формування емоційної рівноваги. Емоційна рівновага виражається у здатності особистості забезпечувати можливість збереження певної спрямованості своїх дій у емоціогенній ситуації за допомогою самоконтролю і тим самим сприяти професійній успішності.

Конативний компонент рівень вияву комунікативної настанови, дає можливість отримати інформацію щодо наявності чи відсутності негативної комунікативної настанови, як: завуальована жорстокість (по відношенню до людей, в думках про них); відкрита жорстокість (особистість відкрито виражає

негативні оцінки і думки з приводу тих осіб, які її оточують); обґрунтований негативізм (виражається в об'єктивно обумовлених негативних висновках щодо деяких типів людей і окремих сторін взаємодії); бурчання (схильність до необумовленого узагальнення негативних чинників у сфері стосунків з партнерами і в спостереженні за соціальною дійсністю); негативний досвід спілкування (компонент установки показує, якою мірою досліджуваному пощастило в житті з найближчим колом знайомих і партнерів по спільній діяльності).

Оскільки, на рівень міжетнічної толерантності впливає негативна настанова, а саме «завуальована жорстокість», то дуже важливо формувати у студентів позитивну комунікативну настанову, загальні та специфічні комунікативні уміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із співрозмовником, адекватно пізнавати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним. Сформована негативна настанова може призвести до конкретних дій інтолерантної поведінки.

Отже, на основі аналізу сучасних психолого-педагогічних праць та емпіричного вивчення визначені основні умови формування міжетнічної толерантності у студентів:

1. Використання лекційних, дискусійних та ігрових форм і тренінгів в навчально-виховній роботі, включаючи аудиторну роботу зі студентами, з метою формування міжетнічної толерантності.
2. Підвищенні рівня інформованості студентів стосовно змістової сутності та основних характеристик міжетнічної толерантності й інтолерантності, формах та наслідків їх прояву, а також формування знань та уявлень щодо національно-культурних особливостей представників інших народів, тобто розвиток когнітивного компонента міжетнічної толерантності.
3. Формування етнонаціональних установок на міжетнічну толерантність, що стимулюють емоційно-вольову готовність студентів до рівноправної міжетнічної взаємодії (розвиток емоційного компонента міжетнічної толерантності).
4. Формування міжетнічної толерантності в особистісній сфері цінностей студентів та перетворення її в регулятивний принцип їх майбутньої професійної та непрофесійної діяльності, тобто розви-

ток особистісного компонента міжетнічної толерантності.

5. Формування практично-дієвих стратегій та тактик, вмінь та навичок толерантної взаємодії у сфері міжетнічних відносин (розвиток конативного компонента міжетнічної толерантності).
6. Організація толерантного навчально-освітнього середовища, що забезпечує можливості особистості студента самоідентифікуватися як представника національної спільноти, тобто дає можливість формуванню позитивної етнічної ідентичності, як необхідної складової міжетнічної толерантності (розвиток етнічно-орієнтованого компонента).

Таким чином, умовами формування міжетнічної толерантності вважатимемо сукупність психолого-педагогічних умов, що охоплюють навчальний, виховний та психологічні аспекти, реалізація яких відбувається у площині освітнього середовища вищого навчального закладу.

Отже, всі виділені в процесі теоретичного аналізу міжетнічної толерантності компоненти та рівні вияву особистості ввійшли в структуру міжетнічної толерантності. Ці рівні вияву утворюють взаємозв'язок різних рівнів значущості, забезпечуючи структурну цілісність міжетнічної толерантності. Визначено базові компоненти психологічної структури міжетнічної толерантності, що мають найбільшу вагу в структурі, це: етнічно-орієнтований, особистісний, конативний. Тобто вони є системоутворюючими. Отримані результати довели необхідність розробки моделі формування міжетнічної толерантності.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Жизненные перспективы личности / К. А. Абульханова-Славская // Психология и образ жизни личности. — М., 1987. — С. 138—144.
2. Амонашвили Ш. Размышления о гуманной педагогике / Ш. Амонашвили. — М.: Изд-во Дом Ш. Амонашвили, 1995. — 596 с.
3. Асмолов А. Г. О смыслах понятия «толерантность» / А. Г. Асмолов // Век толерантности: научно-публицистический вестник. — М., 2001. — Вып. 1—2. — С. 8—19.
4. Гуренко О. І. Виховання етнічної толерантності та культури міжнаціонального спілкування у студентської молоді [Електронний ресурс] / О. І. Гуренко. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/pspo/2007_13_2/doc_pdf/Gurenko_st.pdf.
5. Зинурова Р. И. Этническая социализация молодежи в условиях современного российского общества : дисс. ... д-ра социол. наук : 22.01.04 / Зинурова Раушания Ильшатовна. — М., 2005. — 382 с.

6. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей: Монография / А. В. Кирьякова. — Оренбург, 1996. — 187 с.
7. Кривцова Е. В. Проблемы толерантности в социальных отношениях: учеб. пособ. / Е. В. Кривцова. — М.; Берлин, 2015. — 124 с.
8. Осипова Т. Ю. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / Т. Ю. Осипова, Т. Ю. Бартенева, О. О. Біла ; за заг. ред Т. Ю. Осипової. — Одеса : Фенікс, 2006. — 288 с.
9. Психодиагностика толерантности личности / под. ред. Г. У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. — М.: Смысл, 2008. — 172 с.
10. Пугачева Е. А. Формирование толерантности студентов в поликультурной среде вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования / Е. А. Пугачева. — Нижний Новгород, 2008. — 45 с.
11. Савельева Л. А. К проблеме этнической социализации студентов в современных социокультурных условиях [Электронный ресурс] / Л. А. Савельева, С. Б. Дагбаева // Материалы V Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум». — Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2013/12/2948>.
12. Kelly P. 2002: Defending Some Dodos: Equality and / or Liberty? / P. Kelly // *Multiculturalism Reconsidered* / Paul Kelly ed. — Cambridge : Polity Press, P. 62—80.

LESY ZALANOVSKY

Zaporizhzhia

EMPIRICAL FOUNDATION OF CONDITIONS' FEATURES OF FORMATION INTERETHNIC TOLERANCE OF STUDENTS

The article is devoted to empirical analysis of researching the components of interethnic tolerance between students. The close relationship was established of ethnic oriented and personal components of interethnic tolerance and ethnic tolerance index.

The importance of formation of ethnic tolerance in students was substantiated. The psychological and pedagogical conditions of formation of ethnic tolerance between students were analysed, methodological statements and results of empirical research were theoretically substantiated.

Key words: interethnic tolerance, interethnic tolerance components, conditions, formation of interethnic tolerance, student age.

ЛЕСЯ ЗАЛАНОВСКАЯ

г. Запорожье

ЕМПИРИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Статья посвящена эмпирическому анализу исследования компонентов межэтнической толерантности у студенческой молодежи. Тесная взаимосвязь установлена между этнически-ориентированным и личностным компонентами межэтнической толерантности и индексом этнической толерантности.

Обоснована важность формирования межэтнической толерантности у студентов. Проанализированы психолого-педагогические условия формирования межэтнической толерантности у студентов, теоретически обоснованы методические основы и результаты эмпирического исследования.

Ключевые слова: межэтническая толерантность, компоненты межэтнической толерантности, условия, формирование межэтнической толерантности, студенческий возраст.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016